

Vučijak dr S.:

ORGANIZACIJA ŠUMARSKE SLUŽBE U BiH
ZA VRIJEME OTOMANSKE I AUSTROUGARSKE VLADAVINE
L'ORGANISATION DU SERVICE FORESTIER EN BOSNE ET HERZEGOVINE
PENDANT LE REGNE TURQUE ET AUTRICHE - HONGROIS

P R E D G O V O R

Šumarstvo u Bosni i Hercegovini ima značajnu i višestruku ulogu. U prvom redu šuma je privredni objekat iz koga zajednica svake godine dobija velike količine drvnih proizvoda neophodnih za podmirenje potreba domaćeg stanovništva i za kompletiranje asortimana, obima i vrijednosti izvoza. Velike šumske površine koje prekrivaju ovu republiku pružaju mogućnost da se i u budućem periodu, uz razumno gazdovanje, trajno dobijaju još veće količine drvne mase.

Privredna važnost šumskog bogatstva Bosne i Hercegovine prelazi granice ovog područja i predstavlja značajan privredni element u našoj nacionalnoj ekonomiji.

Veoma značajna uloga šumarstva su i tzv. opšte koristi koje ono pruža. Već se odavno uvidjelo da šuma utiče na vodni režim, na tlo i klimu. Šumska vegetacija otklanja ili ublažava snagu i pustošenje prirodnih sila i time postaje veliki čovjekov oslonac u borbi protiv tih neželjenih pojava. U godinama ratnih razaranja šuma pruža utočište, oskudnu hranu i zaštitu stanovništvu napadnutih sela i gradova. U vrijeme mira šuma je mjesto gdje se podižu domovi odmora, zdravstveni centri i razni turistički objekti koji služe za obnavljanje, učvršćivanje i podizanje fizičkih i duhovnih snaga čovjeka.

Prema tome šuma nije više svačiji i ničiji skup drveća, već objekat koji je brojnim nitima povezan sa životom, radom i prosperitetom pojedinca, njegove porodice i zajednice kao cjeline. Zbog toga se moraju otvoriti putevi svemu onome što će doprinijeti da se šumsko bogatstvo pravilno njeguje, unapređuje i koristi.

Nesumnjivo, da oblik organizacije preko koga će se najneposrednije upravljati i gazdovati ovim našim zajedničkim bogatstvom, igra u tom istaknutu ulogu.

Do danas su se u oblasti šumske privrede u Bosni i Hercegovini uvodili, mijenjali i ukidali brojni sistemi organizacije šumarske službe. Svaki od njih je ostavljao pozitivan ili negativan trag na organizmu šume.

Značaj i uloga šumarstva u Bosni i Hercegovini i mjesto i uloga organizacije u njezinom pravilnom radu i razvoju podstakli su nas da se i sami odlučimo da damo svoj mali doprinos unutar velike oblasti naučnog istraživanja organizacije u šumarstvu. Kada nam je i dr. Kopčić, profesor Šumarskog fakulteta u Sarajevu, dao podršku u stavu da bi obrada organizacije šumarske službe u Bosni i Hercegovini bila korisna i za nauku i za praksu, pristupili smo radu na navedenoj problematici.

Prilikom obrade razvoja šumske privrede i njezine organizacije u Bosni i Hercegovini, pomoć i savjete dao nam je B. Begović, profesor Šumarskog fakulteta u Sarajevu.

Navedenim profesorima, koji su pružili pomoć prilikom obrade ovog rada, izražavamo našu zahvalnost.

1. U V O D

Kada govorimo o organizaciji u šumarstvu onda mislimo na takvu djelatnost kojom se osigurava, da se obavljanje zadataka u ovoj oblasti vrši izdvojenno i diferencirano putem pojedinih organizacija i organa, ali da se u cjelini uzevši, cjelokupna aktivnost u šumarstvu odvija sinhronizovano, povezano i uskladjeno po našim željama i planovima. Ovo znači da se šumsko-privredna djelatnost kao jedna privredna i ekonomska cjelina organizuje tako da obavi svoj skupni zadatak preko pojedinih dijelova - organa od kojih svaki obavlja neku posebnu funkciju iz toga skupnog zadatka. Taj sklad u djelovanju pojedinih organa jedne cjeline neće se pojaviti sam po sebi, nego je za to potrebna organizovana ljudska djelatnost.

Naime, izvršenju postavljenog zadatka moguće je pristupiti na različite načine i uz prisustvo različitih organizacionih formi.

Medjutim, samo uz jedan dio tih organizacionih formi moguće je postići optimalne rezultate na ostvarenju postavljenog cilja pri izvršenju datog zadatka.

Kod utvrđivanja organizacije nije pravilno smatrati neki organizacioni oblik kao optimalni za sve slučajeve i uslove. U ovoj oblasti ljudska djelatnost mora neprekidno tražiti nove puteve i bolja rješenja. Samo na taj način organizacija može dati svoj pozitivan udio ljudskom naporu i progresu.

Uporedo sa razvojem i kretanjem ljudskog društva rastu sposobnosti, znanje i iskustvo njegovih članova, pa je i zbog toga moguć sve studiozniji i obimniji čovjekov udio u oblasti ispitivanja i utvrđivanja organizacionih oblika. Tako se organizacija može neprekidno poboljšavati zahvaljujući prošlim naprecima da bi, sa svoje strane, i sama postala uzrok novim naprecima.

Ma koliko nauka i tehnika napredovale i stavljale se čovjeku na raspolaganje, udio organizacije u ljudskom kretanju će i dalje biti velik i značajan. Ovo radi toga što dobro zamišljena i sprovedena organizacija ljudskog rada omogućuje veće učinke uz manje napore i troškove. Interes društva za ulaganje manjih napora i smanjenje troškova neće nikada prestati. Naprotiv, težnja za takvim radom će biti sve veća, jer se samo na taj način mogu otvarati novi putevi i stvarati obimnija i raznovrsnija bogatstva za dalji napredak.

"Svako dijete zna, da bi svaka nacija pomrla od gladi, kada bi obustavila rad, ne za godinu dana, već samo za nekoliko nedelja" (prema Dešiću, 1949. str. 29 citat: Marks, Engels - Dela, sv.XXV). Znači da je rad osnovni uslov za opstanak čovjeka. Danas bi se moglo reći da su organizacioni oblici i stepen organizacije ljudskog rada osnovni činioci za njegovo efikasno i ekonomično djelovanje. Prema tome i organizacija, kao i svako drugo orudje koje se primjenjuje u radnom procesu, treba svakodnevno pratiti, analizirati i usavršavati. Na taj način će se organizacija, pored ostalog, učiniti:

- efikasnom,
- dinamičnom,
- jednostavnom i
- jeftinom.

Nadalje, organizacija se mora, najvećim dijelom svojih elemenata, što više osposobiti da može uspješno djelovati u datim uslovima i njihovu snagu ograničiti ili pojačati, ovisno od obima i pravca djelovanja tih uslova u procesu čovjekovog rada.

U oblasti šumarstva, u najstarije vrijeme, nije ni bila potrebna niti je bila prisutna bilo kakva organizacija. Šuma je bila samo prostor obrastao drvećem po kome su se sakupljali šumski plodovi, lovila divljač i lomili dijelovi stabala za izgradnju primitivnih nastambi, za vatru ili orudje. Nešto kasnije šuma počinje čak da bude smetnja, jer je zauzimala zemljište koje je čovjek želio iskoristiti za njivu i pašnjak. Tada nastaje njezino uništavanje uz pomoć vatre i sjekire. Šuma se na taj način lako uništavala jer je bila svačija svojina poput vode i vazduha. Uz ovo dolazi i pojačano iskorištavanje šume radi podmirjenja rastućih potreba za drvnom masom. U vezi s tim ubrzo se smanjuje zeleni pokrivač šume, njeega je sve manje i isti je sve dalje od pogleda i ruke čovjeka. Potreba za organizacijom u oblasti šumarstva pojavljuje se toga momenta kada se uvidjelo da šuma nije neiscrpno bogatstvo, nego objekat koji je podložan propadanju i uništavanju. Zbog toga se šumske površine počinju da izdvajaju, ogradjuju, štite i proglašavaju svojinom pojedinih lica, zajednica ili država. U šumarstvu se najprije i pojavljuju organi čiji je zadatak da štite interese posjednika šume, a time da donekle zaštite i šumu od nekontrolisanog

uništavanju. To su bili začeci organizacije nadzora i šumama. Sa pojačanim korišćenjem šume javlja se potreba da se i taj vid ljudskog djelovanja u šumi, na neki način oblikuje, uskladi i poboljša. To je svakako bilo u interesu onih koji su u pojačanoj potražnji drveta našli veliki izvor za svoje bogaćenje.

Tako je počela djelovati i organizacija uprave u šumama. Naravno, da su to sve bili skromni počeci. Organizacija u oblasti šumarstva u prvo vrijeme nije samostalna, već djeluje unutar drugih uprava - opšte uprave, lova, rudarstva, brodarstva. Čak i prvo šumarsko djelo *sylvicultura oeconomica*, koje se pojavilo 1713. godine, izašlo je iz pera rudarskog kapetana H. von Carlowitza. Medjutim, u daljem razvoju privrede i društva šuma postaje sve važnija, ona postaje objekat u kome se sve više radi. U vezi sa razvojem mjesta i uloge šume, i organizacija šumarske službe je postojala sve važniji činilac koji se neprekidno razvijao, mijenjao, dopunjavao i doživljavao uspjehe i neuspjehe. Ona je sa svoje strane, zajedno sa ostalim činiocima uticala u pozitivnom ili negativnom smislu na rad i razvoj šumske privrede da bi i sama bila podvrgnuta povratnom uticaju onih činilaca na koje je djelovala.

Organizacija je u cjelokupnom dosadašnjem razvoju bila faktor koji je svojom snagom i širinom djelovanja davao onakav doprinos razvoju šumarstva kakvo joj je bilo dato mjesto u tom šumarstvu. Svakako da je obim djelovanja organizacije ovisio i o mjestu i ulozi samog šumarstva u životu jednog naroda.

Nažalost, u uslovima takvog apsurdna da je razvitak civilizacije bio činilac uništavanja šumskog bogatstva ni organizacija nije mogla jedno vrijeme dati ono što se od nje može u normalnim uslovima očekivati. U vezi s tim čak je Marks pisao: "Razvitak kulture i industrije uopće oduvijek se pokazao toliko aktivan u razoravanju šuma, da je prema ovome sve što je uradjeno za njihovo održanje i proizvodnju jedna ništava sitnica" (Marks: Kapital II, 1947. str. 203).

Ako se želi, a to je nužno, da organizacija u daljem razvoju šumarstva bude činilac njezinog napretka, onda joj se mora dati dovoljno prostora, snage i sredstava. Tada će se pokazati u pravoj mjeri njezina vrijednost i vitalnost.

2. PREDMET ISTRAŽIVANJA

Da bi se mogao projektovati sistem organizacije šumarske službe koji bi se najviše približio i odgovorio sadašnjim uslovima pod kojima se odvija šumsko-privredna djelatnost u BiH i njezina organizacija odredilo se za predmet istraživanja

- proučavanje i analiziranje pojave, oblika, mjesta i uloge organizacije u radu i razvoju šumske privrede u Bosni i Hercegovini u cilju uočavanja važnijih momenata i uslova pod kojima je nastala i djelovala organizacija u šumarstvu.

Ova istraživanja su trebala poslužiti kao osnova za

- iznalaženje sistema organizacije šumarske službe koji bi se našao u optimalnoj zoni svoga djelovanja u uslovima šumske privrede BiH.

Navedeni zadaci su istraživani, obradjeni i analizirani u medjusobnoj uslovljenosti i zavisnosti, uz uvažavanje zakonitosti pojave pojedinih organizacionih oblika, načina i efekata njihovog dejstva od uslova u kojima su nastali i djelovali.

Cjelokupna materija je obradjena u disertaciji "Istraživanje optimalnog oblika organizacije šumarske službe u Bosni i Hercegovini" koja je odbranjena 1966. godine na Šumarskom fakultetu u Sarajevu. Pojedini dijelovi iz ovog rada su već objavljeni u "Organizaciji rada" br. 1/1968. godine, Beograd ("Organizaciona struktura radne organizacije u šumarstvu"), "Narodnom šumaru" br. 7-9/1968., Sarajevo, povodom 20 godina šumarstva Bosne i Hercegovine ("Organizacioni oblici i zadaci šumarske službe u BiH poslije oslobodjenja").

Ovdje se takodjer daje kraći izvod o organizaciji šumarske službe u BiH za vrijeme otomanske i austro-ugarske vladavine.

3. PRVI POČECI ORGANIZACIJE ŠUMARSKE SLUŽBE U BOSNI I HERCEGOVINI U VRIJEME OTOMANSKE VLADAVINE

3.1. Sistem organizacije šumarske službe

Početak organizovanijeg rada i upravljanja u oblasti šumarstva pada u vrijeme šezdesetih godina XIX vijeka kada je ovim krajevima upravljala Otomanska država. Uredbom o bosanskom vilajetu, koja je donesena 1865. godine područje Bosne i Hercegovine sa novopazarskom oblasti ušla je u sastav bosanskog vilajeta. Tako je obrazovana posebna i jedinstvena administrativno teritorijalna cjelina sa vilajetskom upravom i vilajetskim valijom na čelu. Ovaj vilajet se dalje dijelio na sedam sandžaka (sarajevski, travnički, zvornički, banjalučki, bihački, hercegovački i novopazarski sandžak koji je 1877. godine izdvojen iz bosanskog vilajeta) na čijem su se čelu nalazili kajmakami. Sandžaci su, opet, bili podijeljeni na kaze (kadiluke) kojima su upravljali mudiri.

Početni oblik organizacije šumarske službe bio je prilagodjen navedenom sistemu organizacije administrativne službe. Naime, u sastavu vilajetske vlade nalazila su se četiri odjeljenja: političko, pravosudno, računarsko i finansijsko. U okviru finansijskog odjeljenja (kasnije ministarstvo finansija) vilajetske vlade nalazio se i poseban šumarski inspektorat. Prema tome već ovdje nalazimo začetak organizovane šumarske službe pri vrhovnoj instanci (sa glavnim šumarskim inspektorom) koja će kasnije, tokom daljeg razvoja šumske privrede i šumarske službe dobijati odredjeniji oblik i potpuniji smisao. Na nižoj stepenici upravne administrativne ljestvice nalazila se šumarska služba pri pojedinim sandžacima (sa šumarskim inspektorima, njihovim zamjenicima i čuvarima šuma) i još nižim administrativno teritorijalnim upravnim jedinicama. Šumarski stručni kadar je bio malobrojan, a pomoćni šumarski kadar bez stručnih kvalifikacija. Ovo osoblje je bilo zaduženo sa velikom površinom. Zadaci ovih službi su bili, najvećim dijelom, inspektionog karaktera (kontrola sječe i izvoza drveta), poslovi oko prodaje drveta na lokalnim tržištima i čuvanje šuma, a obavljali su ih francuskih šumarski stručnjaci koje je angažovala otomanska vlada u Carigradu, šumarski stručnjaci drugih narodnosti, zatim svršeni učenici Šumarske škole u Carigradu koja je osnovana 1856. godine. Nastavnici u ovoj školi su bili francuski šumari. Otomanska država

je preko glavnog šumarskog inspektora pri vilajetskoj upravi i šumarskih inspektora pri sandžacima željela da spriječi započeto uništavanje šumskog fonda i da u oblast gospodarenja šumama unese elemente racionalnosti i organizovanosti radi trajnijeg i cjelovitijeg korišćenja ovog, za njezino bogaćenje, vrlo važnog i vjekovima stvaranog ali vrlo lako uništivog sirovinskog izvora. U ono vrijeme samovlašća, podmitljivosti; vrijeme čestih zavjera i pobuna, veoma isprepletenih interesa države, njezinih podanika i potlačenih, to nije bilo lako ostvariti u pravom i zamišljenom obimu. Navedeno će donekle osvjetliti tadašnje stanje i zbivanja koja ćemo iznijeti u daljem izlaganju.

3.2. Vrste šumskog vlasništva i način gazdovanja šumama do kraja otomanske vladavine

3.2.1. Vrste vlasništva nad šumama

Sve do 1858. godine kada je donesen Ramazanski zakon, kojim se moglo priznati pravo na privatno posjedovanje šume, smatralo se, na osnovu principa šerijatskog prava i kanunskog zakonodavstva da sve šume pripadaju isključivo državi. Istina, šume su se diferencirale na one koje su se nazivale baltalici (koristilo ih je gradsko i seosko stanovništvo za svoje potrebe i nisu mogle biti krčene, prisvajane, prodavane), i džiboli mubah šume koje su se slobodno koristile, pa su se mogle i krčiti (nisu se mogle prodavati, ustupiti ni prisvajati) a krčenjem dobijeno zemljište je ostajalo privatnicima na korišćenje.

Dok su šume služile isključivo za potrebe pojedinih domaćinstava nije bilo nikakvog interesa da se bilo šta mijenja u navedenom stanju. Pojedinci nisu imali naročitu želju da posjeduju šumu, kada su istu mogli besplatno koristiti. To besplatno pravo na korišćenje drveta poznato je pod imenom merematnog drvarenja. Turci su prilikom osvajanja pojedinog sela ili grada istom određivali bliže komplekse šume za drvarenje i određene površine za ispašiste stoke. Takva šuma se nazivala baltalik, a ispašiste mera. Pravo drvarenja u baltaliku se sticalo naseljenjem u selu ili gradu. Svaki stanovnik je imao pravo da podmiri svoje potrebe sa drvatom u onoj količini koja mu je bila stvarno potrebna. Ako je drvo prodavano, onda je trebalo državi ustupiti deseti dio drveta, po količini ili vrijednosti. Ako je drvo sječeno iz slobodnih šuma, onda se za njega nije plaćala ova desetina.

Otomanskim zakonom o šumama iz 1869. godine ukinuta je kategorija slobodnih šuma i ograničeno pravo drvarenja samo za podmirenje potreba seoskog stanovništva i to na način i obim koji nisu mogli nanositi štetu drugome.

Onog momenta kada su prilike i nastupajući događaji omogućili da se iz šume izvlače i druge koristi (osim za potrebe kuće i domaćeg ognjišta) počelo je prisvajanje šumskih kompleksa u privatno vlasništvo pojedinih feudalaca.

Omer-pašinom naredbom iz 1851. godine i carskim fermanom iz 1853. godine sve šume su proglašene državnim, a privatnici su mogli dobiti šume u posjed, samo u slučaju dokumentovanja vlasničkog prava na šumu.

Spomenutom naredbom stornirani su i svi ugovori o eksploataciji bosansko-hercegovačkih šuma koje su sklopili domaći feudalc i ~~sa stranim preduzimačima~~. Naime, bosanski feudalc i su već od tridesetih godina devetnaestog vijeka ustupili stranim trgovcima na eksploataciju uzurpirane komplekse bosanskih šuma koje su oni bespravno smatrali vlasništvom. Tako je npr. u banjalučkom sandžaku prije 1850. godine oko dvije trećine ukupne površine pod šumom bilo u privatnim rukama.

Carskim fermanom je, međjutim, dozvoljena eksploatacija šuma samo na bazi ugovora sklopljenog sa državom. U ovim novim ugovorima predviđeni su nepovoljniji uslovi za preduzimače nego što je to bio slučaj kada su ugovori sklapani sa pojedinim feudalcima. Ozlojedjeni feudalc i su svim sredstvima ometali sklapanje i realizovanje tih ugovora. Trgovci, mahom austriski, su preko svojih diplomatskih predstavništava nastojali da djeluju na otomansku vladu u pravcu obezbjeđenja normalnih uslova za rad u bosanskim šumama. Nemimi, anarhiji i samovlasti nastrojeni, feudalc i su podigli vihor negodovanja i izdejstvovali donošenje spomenutog Ramazanskog zakona kojim se omogućavalo privatno vlasništvo nad šumom pod posebnim uslovima (pored ostalog da je privatnik sam podigao šumu). Naime, ovim zakonom je priznato pravo na šumu onom licu koje se moglo legitimisati tzv. tapijom koja je izričito glasila na šumu. Ta šuma je trebala biti od strane vlasnika uzgajana, čuvana i iskorišćavana. Za ovu šumu se plaćao poseban porez koji se zvao "idžare i zemîn", za razliku od "desetine" koja se plaćala za korišćenje poljoprivrednog zemljišta.

Ramazanskim zakonom su baltalici svrstani u tzv. metručka zemljišta koja nisu mogla biti u posjedu pojedinaca, nego su bila zajedničko dobro. Šume koje su se slobodno koristile razvrstane su u tzv. mevat, zemljišta koja su predstavljala nekultivisana - pusta zemljišta (planine, krš, šikare, šume koje nisu bile ničije niti su bile ničije niti su bile kome dodijeljene na korišćenje). Šume u privatnom posjedu su svrstane u kategoriju miriskih zemljišta (oranice, livade, pašnjaci, manje površine šuma u obliku lugova i zabrana). Ova zemljišta su bila privatna svojina pod vrhovnim nadzorom države, koja je unekoliko ograničavala vlasnika u vršenju nekih radnji na tome zemljištu, ili mu je nametala izvršenje određenih djelatnosti. Prilikom prodaje ovog zemljišta moralo se dobiti odobrenje od države. Pošto ovim zakonom nije ni izdaleka riješeno pitanje vlasništva na šumama Otomanska država 1869. godine donosi Ševalski zakon po kome su ustanovljene sljedeće vrste vlasništva nad šumama:

- državne,
- opštinske,
- vakufske i
- privatne

s tim da se ove vrste šuma privremeno smatraju državnim, sve dok se ne izvrši definitivno izlučivanje baltalika i privatnih šuma na osnovu dokumenata.

Pravo oko utvrđivanja vlasništva prepušteno je posebnim komisijama koje su dobile odgovarajuća uputstva za svoj rad.

Komisije (šumarski stručnjak, gruntovničar, dva predstavnika iz naroda) su trebale da izluče privatne i opštinske šume od državnih i to sukcesivno po pojedinim sandžacima.

Posebnom instrukcijom iz 1876. godine određeno je da specijalne komisije (šumarski stručnjak, gruntovničar, računski službenik) zasjednu u Sarajevu i u sjedištima sandžaka, i ispituju, te utvrđuju valjanost pojedinih dokumenata o šumskom vlasništvu. Prije potvrđivanja valjanosti dokumenata i izdavanja novih tapija, cjelokupna dokumentacija se slala upravi za šumarstvo pri vilajetskoj vladi. Komisije su također odbijale zahtjeve na dijelove opštinskih šuma koji su prelazili određenu mjeru kojom se izražavao obim korišćenja drveta od strane seoskog i gradskog stanovništva.

Ovi dijelovi šuma su se uključivali u državno vlasništvo. Rezultati nastojanja otomanske uprave da putem zakonodavnih akata, instrukcija i neposrednih intervencija riješi pitanje vlasništva nad šumama, da istom dadne čvrstu i na zakonu temeljenu osnovu ostali su bez cjelovitog uspjeha.

3.2.2. Način korišćenja šuma u Bosni i Hercegovini za vrijeme otomanske vladavine

3.2.2.1. Uslovi pod kojima se odvijalo iskorištavanje šuma

Uslovi pod kojima je započeto i pod kojim se odvijalo iskorišćavanje šuma u Bosni i Hercegovini nisu bili povoljni. S jedne strane postojala je zaostalost privrede u cjelini, a s druge strane stalno je bila prisutna lična i materijalna nesigurnost kao posljedica čestih sukoba i trzavica koje su izbijale između otomanske carevine i feudalaca kao i zbog čestih seljačkih ustanaka. Nadalje, nisu bili prisutni neki od osnovnih faktora koji bi omogućili iskorištavanje šuma u većem obimu. Ovdje u prvom redu mislimo na slabost i nerazvijenost suvozemnih transportnih puteva, kojima bi se mogli izvoziti izradjeni sortimenti. Jedino su kola i konji mogli da iznesu ono što je izradjeno u šumi. Zato, pored ostalog, imamo prilično mali broj sortimentata koji se izradjivao. To su uglavnom bili proizvodi manje voluminoznosti kao što su francuska duga, potaša, hrastovo brodarsko drvo, sitno tehničko drvo, ogrevno drvo lišćara i četinarsko tesano drvo.

Prema Begoviću približno je posječeno u bosanskim šumama 300 hiljada hrastovih stabala od kojih je proizvedeno i izvezeno oko 100 miliona komada hrastove duge. Pored hrastove duge najvažniji sortiment koji se izradjivao od drveta bila je potaša. Ova dva proizvoda su u cijelosti izvežena na inostrana tržišta. Ostali navedeni sortimenti su radjeni u manjoj količini.

Što se tiče proizvodnje rezane gradje ona je iznosila pred kraj otomanske vladavine oko 10.800 m³ rezanih dasaka godišnje za čiju je proizvodnju moglo biti utrošeno oko 18.000 m³ pilanske oblovine. Rezana gradja je dobivana na većem broju primitivnih pilana potočara i na nekoliko većih pilana (Zaton na Buni, Podgradci na rijeci Vrbašokaj, Zovik kod Pazarića). Rezana gradja se uglavnom koristila za potrebe lokalnog tržišta (Begović, 1960.).

Proizvodnja četinarske rezane gradje nije za čitavo vrijeme otomanske uprave, i pored obimne sirovinske baze, dostigla značajniji obim. Ovo, pored ostalog, zbog toga što je trebalo investirati veća finansijska sredstva uz nesigurne i nestabilne uslove za eksploataciju i manjkave i neprikladne transportne puteve.

Dalji momenti koji su uslovljavali relativno malu proizvodnju šumskih sortimenata bili su: nedostatak domaće stručne radne snage i odgovarajućeg šumskog osoblja. Zato se rad odvijao uglavnom sa stranom radnom snagom koju su dovodili inostrani preduzimači koji su vršili isključivu proizvodnju nekih sortimenata npr. potaše i dužice. Domaći preduzimači ukoliko su se i upuštali u oblast iskorištavanja šuma, to su činili u saradnji sa inostranim partnerima (često u prikrivenom ortakluku), jer nisu imali potrebnog iskustva ni trgovačkih veza za poslove ove vrste.

3.2.2.2. Način kupovine drveta u šumama

Begović navodi tri perioda koji se međusobno razlikuju s obzirom na način kupovine drveta u šumama:

- I. period direktnih pogodbi i ugovornih odnosa sa bosanskim feudalcima (od početka eksploatacije do 1850.godine),
- II. period direktnih pogodbi i ugovornih odnosa sa Otomanskom državom (od 1853-1861.godine i 1865-1866.godine) i
- III. period javnih licitacija i ugovornih odnosa sa Otomanskom državom (1867-1878.godine).

U vremenu od 1850-1853.godine i 1861-1865.godine sječa i izvoz drveta bili su zabranjeni radi sredjivanja imovinskih odnosa i sprječavanja devastacije šuma.

U prvom periodu preduzimači su sklapali ugovore neposredno sa bosanskim feudalcima kojima je to bio važan izvor prihoda. Nezasitno feudalno plemstvo nije obraćalo naročitu pažnju na stanje šuma poslije eksploatacije, jer je u opštoj nesigurnosti i nestabilnosti nastojalo da se što prije i što više obogati.

Radi toga je i došla intervencija Otomanske države u vidu zabrane sklapanja ugovora sa feudalcima i zabrana sječe šuma po ranije sklopljenim ugovorima.

U drugom periodu ugovori su sklapani sa Otomanskom državom. Iako su ovi ugovori bili odredjeniji i potpuniji, ipak je, usljed podmitljivosti lokalnih organa vlasti, njihovog otpora i negodovanja radi oduzimanja prava na izdavanje korištenja šuma, devastacija šuma i dalje nastavljena. Opet dolazi do intervencije carigradske vlade koja je za period 1861-1865.godine zabranila sječu šuma za potrebe izvoza. Jedino su u tome vremenu date dozvole nekim domaćim trgovcima koji su zbog vlastite nesposobnosti i konkurencije ušli u prikriveni cirkulak sa stranim preduzimačima.

U trećem periodu drvo je prodavano putem javnih licitacija u kojima su bili izneseni podaci o mjestu, vrsti, količini, cijeni i ostalim uslovima iskorištavanja drvene mase (Begović, 1960.). Poslove oko procjene i obilježavanja stabala vršili su šumarski stručnjaci. Već od 1875. godine pa do okupacije Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske monarhije rijetko su sklapani dalji ugovori, jer se ustanak započet 1875.godine u Hercegovini proširio na Bosnu i više nije bilo potrebne sigurnosti za rad u šumi, ni odredjenije perspektive za plodonosno ulaganje kapitala.

Iz svega navedenog može se vidjeti da je za vrijeme otomanske vladavine započeta organizacija šumarske službe. Istina, ona nije bila dovoljno razvijena i obuhvatna, jer se ograničavala na inspeksijsku, savjetodavnu službu i donekle čuvarsku službu. Medjutim, ona je ipak doprinjela da se u ono vrijeme opšte nesigurnosti, zaostalosti i primitivizma unese izvjestan sistem i red u gazdovanje šumama. Naročito su značajne javne licitacije, kao oblik prodaje drveta, jer se drvena masa procjenjivala, obilježavala i javno prodavala. Od normativnih akata, koji su nastali kao posljedica organizovanijeg rada u oblasti šumarstva treba istaći Ševalski zakon (1869.godine), na čijoj su izradi najvećim dijelom saradjivali francuski šumari.

Značajno je, da je ovim zakonom, koji je poznat i pod imenom Omer-pašin zakon, ukinuta kategorija džiboli mubah šuma i neograničeno pravo korištenja drvnog fonda. Naime, samo je seosko stanovništvo po ovom zakonu moglo da podmiruje svoje potrebe za drvetom besplatno i da koristi za maloprodaju gradskom i varoškom stanovništvu uz izvjesne uslove.

U vezi sa ovim zakonom izdata je 1871. godine posebna Instrukcija za izdavanje besplatnog drveta a 1875. godine "Instrukcija za provincije u kojima šume još nisu bile uzete pod redovnu državnu upravu". Ovim administrativnim aktima bio je propisan obim i način dobijanja i korištenja drveta. U ono vrijeme država se nije upuštala u iskorištavanje šuma u vlastitoj režiji (izuzev za potrebe otomanske vojske i mornarice, za tu svrhu su bile izlučene hrastove i brestove šume) pa su izostali i posebni organizacijski oblici i organi koji bi se tim bavili, kao što će to biti slučaj u kasnijem razvoju šumske privrede. Znači da je zadatak te početne organizovane šumarske službe bio da savjetuje određene organe o obliku i sadržini raznih normativnih akata koji su doneseni u cilju zaštite i unošenja reda u iskorištavanje šuma. Pored toga ova služba je vršila uvidjaje na terenu o drvnom fondu, načinu njegovog korištenja i čuvanja te obimu pridržavanja zakona i klauzula iz sklopljenih ugovora. O svemu tome šumarska služba je izvještavala odgovarajuće organe Otomanske carevine.

Na kraju ovog razmatranja treba ukazati da "raspoloživi arhivski podaci nedvojbeno potvrđuju i ilustruju nastojanja otomanske uprave, naročito poslije 1860. godine da šume i šumarstvo Bosne i Hercegovine postavi na ono mjesto koje im je u sklopu opšte privrede pripadalo, i da u njih unese što više elemenata savremenijeg načina šumskog gospodarenja uopšte, a eksploatacije šuma napose.

Ti podaci i dokumenti, međjutim, niukoliko ne negiraju zaostalost u kojoj se nalazilo bosansko šumarstvo u to vrijeme, ali ubjedljivo demantuju sve one koji su do danas mislili, tvrdili i pisali da je šumarstvo u Bosni i Hercegovini kroz cijelo vrijeme otomanske uprave bilo potpuno neorganizovano, da se odvijalo stihijski, da je u pogledu sistema i načina eksploatacije šuma vladala anarhija i da je ta eksploatacija vršena u odsustvu svakog rada i racionalnosti" (Begović, 1960. str. 248).

4. ORGANIZACIJA UPRAVLJANJA I GAZDOVANJA ŠUMAMA U BOSNI I HERCEGOVINI ZA VRIJEME AUSTRO-UGARSKE MONARHIJE

4.1. Kraći prikaz organizacije austro-ugarske uprave u Bosni i Hercegovini

Dvadesetpetim članom Berlinskog ugovora iz 1878. godine određeno je:

"Oblasti Bosnu i Hercegovinu okupiraće i njima upravljati Austro-Ugarska". Ovim je Austriji dat mandat "da ona umiri i upravlja ovim pokrajinama i da time pruži stanovnicima blagodeti civilizacije, kojih su oni, pod turskim gospodarstvom bili lišeni" (Bar, 1906.).

Dvadesetog oktobra 1878. godine, nakon gubitka preko osam hiljada vojnika (poginulo, nestalo, umrlo od bolesti), okupator zauze Bosnu i Hercegovinu.

U cilju početne organizacije bosansko-hercegovačke uprave obrazovana je posebna komisija za poslove Bosne i Hercegovine koja je bila izvršni organ Savjeta zajedničkih ministarstava.

U daljem radu na organizaciji uprave osnovan je Biro za Bosnu i Hercegovinu (Bosanski biro) koji je počeo sa radom 11. marta 1879. godine u sastavu Zajedničkog ministarstva finansija (najviše instance za BiH), a spomenuta Komisija je imala konsultativnu funkciju dok nije uskoro prestala sa radom. Važno je napomenuti da je Bosanskom birou bio određen i šumarski stručnjak.

Sva rješenja u vezi sa organizacijom uprave trebala su dobiti saglasnost Zajedničke vlade i vlada oba dijela Monarhije. Tako je 29. oktobra 1878. godine, nakon odobrenja Zajedničke vlade i obje vlade Monarhije, donesen "Privremeni djelokrug rada poglavara Zemaljske vlade u Bosni i Hercegovini" koji je bio podloga za organizaciju uprave.

Vrhovni organ uprave u Bosni i Hercegovini bila je Zemaljska vlada (sa zemaljskim poglavarom kao šefom) koja je u prvo vrijeme imala političko-administrativno odjeljenje, pravno odjeljenje i odjeljenje za finansije (finansijska direkcija), a kasnije privredno odjeljenje (1882. godine), odjeljenje za prosvjetu i kulturu i tehničko odjeljenje (1892. godine).

U raniji sistem vlasti i sudstva nije se htjelo temeljitije dirati do konačnog formiranja uprave. Zadržani su i sposobniji činovnici, a ostali su postepeno zamjenjivani činovnicima iz Monarhije, ili iz redova domaćih ljudi. Niže činovnike je postavljao poglavar Zemaljske vlade, a za postavljanje viših tražio je saglasnost Zajedničke vlade. Nastojali su se za izvjesno vrijeme zadržati raniji zakoni i institucije koji su odgovarali novoj upravi.

Treba posebno istaći da je u upravljanju Bosnom i Hercegovinom imao veliku ulogu "vojni patronat" koji je bio prisutan sve do kraja austro-ugarske uprave. Naime, odmah poslije okupacije uprava BiH se našla u djelokrugu komandanta armije. Zemaljskom vladom je rukovodio Inspektor armije. Njemu je kasnije (1882. godine) dodijeljen civilni činovnik (adlatus) koji je mogao iznositi svoje predloge i Zajedničkom ministarstvu finansija. Umjesto adlatusa 1892. godine uveden je položaj zamjenika šefa Zemaljske vlade.

U administrativnom pogledu Bosna i Hercegovina je bila (zadržavajući podjelu iz krajnjeg perioda otomanske uprave) podijeljena na okrugle (bivši sandžaci), srezove (bivše kaze) i političke ispostave (6 okruga, 54 sreza, 19 ispostava). Na čelu okruga se nalazio okružni predstojnik kome su pomagali funkcioneri i stručnjaci među kojima se nalazio i šumarski stručnjak.

Na čelu sreza se nalazio sreski predstojnik. Pri srezu se također nalazio šumarski stručnjak. U većim srezovima bile su političke ispostave.

Zadržana su upravna vijeća (Medžlisi idare) iz doba turske vladavine da bi se kod naroda i inostranstva stekao utisak da nova vlada saradjuje sa narodom. Ovi savjeti su imali pravo stavljanja prijedloga po pitanjima uprave, finansija, saobraćaja i sl.

4.2. Organizacija šumarske službe

Austrija je još prije okupacije Bosne i Hercegovine imala na nju snažan uticaj, naročito u ekonomskom pogledu. Ona je, putem sistematskog prodiranja kapitala svojih državljana na ovo područje, pripremala teren i za političku penetraciju. Putem posebnih ugovora, austrijskim građanima je bila omogućena slobodna trgovina na teritoriji Otomanske carevine.

Pored togam Austrija je preko svojih konzularnih predstavništava i agentura, svim sredstvima nastojala spriječiti ili umanjiti ekonomski i politički uticaj drugih zemalja (Francuske, Italije, Rusije) na Bosnu i Hercegovinu.

Inače je austrijska vlada često intervenisala kod otomanske vlade radi zaštite interesa svojih državljana koji su plasirali kapital u šumskoj privredi Bosne i Hercegovine. Ona je slala i stručnjake u ovo područje da bi što sigurnije i cjelovitije infiltrirala svoj uticaj i kapital. Poslije okupacije pri Zemaljskoj vladi (1878. godine) postavljena su dva šumarska stručnjaka, a u okružnim oblastima (1879. godine) šumarski referent, šumarski nadzornici i čuvari šuma. Njihov zadatak se uglavnom odnosio na organizaciju šumarske službe, pribavljanje prihoda od drvnih proizvoda, uvid u stanje šuma, poslove oko meremnog prava drvarenja i paše i donekle čuvanja i zaštite šuma. U ovo vrijeme šumarsko osoblje je malobrojno. Pored toga pomoćno osoblje je bilo vrlo malo pismeno i stručno.

Nadalje, početkom 1879. godine, u Bosnu su poslata tri stručnjaka (Herman Guttenberg, Max Schweiger i Franz Kaltner) sa zadatkom istraživanja i utvrđivanja šumarskih odnosa i stanja šuma u Bosni. Guttenberg je izradio i predlog organizacije, ali nije prihvaćen, jer je iziskivao znatne materijalne izdatke. Ovakva šumarska služba nije bila u saglasnosti sa stepenom važnosti koji je u to vrijeme pridavan šumarstvu. Zato se pristupilo novoj organizaciji. Godine 1880. imamo formiranu novu organizaciju šumarske službe. U vrhovnoj instanci nalazimo šumarski odsjek pri finansijskom odjeljenju Zemaljske vlade s tim da je carsko kraljevsko zajedničko ministarstvo sebi osiguralo pravo da donosi odluke o bitnim pitanjima (preko referenta sa šumarstvo u Bosanskom birou). Ovaj uticaj Zajedničkog ministarstva je nastao kao posljedica želje jedne i druge vlade u dualističkoj monarhiji da obezbijede pravo odluke i uticaja kod rješavanja važnijih pitanja u koja je nesumnjivo spadalo i šumarsko pitanje.

Šumarski odsjek imao je zadatke:

- organizaciju i rukovodjenje šumarskom službom,
- sastavljanje i izdavanje službenih uputstava,
- vodjenje tehničkih radova od šireg značaja,

- ispitivanje privrednih osnova i cjenovnika za šumske proizvode,
- predlaganje sječe i inovčavanje šumskih proizvoda i
- vođenje nadzora nad stručnim radom podređenog šumarskog osoblja.

Računsku i kontrolnu službu obavljao je poseban odsjek finansijskog odjeljenja

U srednjoj instanci (kod 6 okružnih oblasti) imamo šumarske urede koji su vršili rukovodjenje i nadzor nad tehničkim i administrativnim poslovima šumskih uprava unutar njihovih okruga. Inače, šumarski uredi su bili potčinjeni finansijskom odjeljenju Zemaljske vlade.

U nižoj instanci imamo šumsko - upravne teritorije (šumske uprave) sa po jednim šumarskim upraviteljem. Preko ove organizacione instance obavljali su se poslovi oko uzgoja, zaštite od bespravnih sječa i krčenja, uređivanja (procjene šuma) i inovčavanja šuma. Za navedene poslove upravitelj je pored radnika imao nadlugaru i čuvara. Pomoćno tehničko osoblje je svoju službu obavljalo na konjima zbog velike površine šuma na kojoj su vršili svoju službu. Često se i sjedište ovog osoblja nalazilo u većim mjestima, pa je i to otežavalo potpunije obavljanje službe. U tome početnom periodu ukupno je formirano šest šumsko-nadzornih ureda i 27 šumskih uprava. Od osoblja su bili angažovani 1 savjetnik, 4 šumarnika, 7 vježbenika, 19 upravitelja, 4 nadšumara, 1 konceptista, 27 nadlugaru, 80 lugaru i 4 dnevničaru. Kao što se vidi osoblje je bilo malobrojno, zatim često nedovoljno stručno i dovodjeno sa strane (osim šumsko-čuvarskog). Ono je bilo zaduženo sa velikom šumskom površinom i nije moglo efikasno djelovati.

U ovo vrijeme eksploatacija šuma nije bila naročito razvijena usljed slabih komunikacija. Nadalje, šumarska služba je bila odvojena (samostalna) od političke vlasti. Ovo je donekle ublažavalo eksploataciju šumskog fonda u tom početnom periodu.

Ovakva organizacija šumarske službe je ostala do 29. jula 1882. godine kada dolazi do uklapanja šumarske službe u političko-upravnu službu. Izmjena u organizaciji šumarske službe je obrazlagana potrebom obimnije i neposrednije intervencije političko-upravne vlasti na očuvanju šuma. Naprotiv, ova izmjena u organizaciji je omogućila centralizovanoj upravi da prepusti dugoročnoj eksploataciji naše

šume stranim kapitalističkim preduzećima.

Nova organizacija šumarske službe bila je organizovana na sljedeći način:

U vrhovnoj instanci imamo već navedeni šumarski odsjek, ali sada u sklopu političko-upravnog odjeljenja Zemaljske vlade.

U srednjoj instanci umjesto ranijih šumarskih ureda postavljeni su u okružnim oblastima (Bihać, Banja Luka, Tuzla, Travnik, Sarajevo, Mostar) šumarski referenti.

U nižoj instanci umjesto ranijih šumskih uprava sada su u sreskim uredima postavljeni šumarski referenti. Ovi referenti su pod nadzorom viših instanci upravljali i gospodarili svim šumama koje su se nalazile na području jednog političkog sreza, i koje su predstavljale jednu gospodarsku cjelinu.

U srezovima gdje je bilo intenzivnije korištenje šuma postavljeni su bolji kadrovi, a u ostalim su bili i šumarski vježbenici i nadlugari (Forstwart). Izuzetno, šumski predjeli u kojima je bila razgranata eksploatacija u šumama činili su posebne gospodarske cjeline koje je neposredno kontrolisao šumarski odsjek. U ovim i ostalim šumama kontrola se vodila uz pomoć okružnih šumarskih referenata. Šumarski referenti su vršili i nadzor nad privatnim šumama. Broj šumarskog osoblja se povećao (oko 25 šumskih stručnjaka, 47 nadlugara, 150 čuvara šuma) pa je ono bilo zaduženo sa relativno manjom šumskom površinom, i moglo je uspješnije gospodariti (nažalost, eksploatacija je bila u prvom planu). Nadalje, šumarsko osoblje je bilo podređeno rukovodiocima političke uprave, i nije moglo dosljedno sprovesti potrebne stručne zahvate u šumi (ponekad je vršilo poslove koji nisu imali nikakve veze sa šumarstvom). 1890. godine šumarsko osoblje pri sezu, stavljeno je pod neposrednu odgovornost sreskog šumarskog referenta, a ne sreskog predstojnika kako je to do tada bio slučaj. Posebnom Instrukcijom (iz 1890. godine) bili su utvrđeni prava i dužnosti sreskog šumarskog osoblja na podizanju, korišćenju i zaštiti šuma.

Od 1891. godine postepeno su formirane i samostalne šumske uprave koje su poslovale u vlastitoj režiji (za unutrašnje tržište drvnih sortimenata i drvenog uglja) ili u vezi sa realizovanjem dugoročnih ugovora privatnih kapitalističkih preduzeća. Do 1904. godine bilo je osnovano osam šumskih uprava sa režijskim poslovanjem i pet šumskih uprava u ugovornim područjima.

Šumske uprave su, prema Instrukciji iz 1891. godine, podpadale pod neposredan nadzor šumarskog odsjeka (za poslove oko realizovanja dugoročnih ugovora, šumskih komunikacija, prodaje drveta na panju, gajenje šuma i dr.) i one sreske uprave (u vezi sa servitutom, pašom, lovom, rubolovom i dr.) na čijem su se području nalazile šume.

Nadalje, došlo je do bifurkacije u vrhovnoj instanci (1891.godine) i umjesto jednog šumarskog odsjeka, osnivaju se dva odsjeka i to šumsko-privredni i šumsko-upravni odsjek (Hofman, 1893.).

Zadaci šumsko-privrednog odsjeka odnosili su se uglavnom na:

- korišćenje glavnih i sporednih proizvoda,
- uzgoj šuma,
- obavljanje prodaje ili nadzor nad prodajom drveta,
- radove oko licitacije koji su se obavljali preko Zemaljske vlade,
- predlaganje ili ispitivanje cjenovnika za šumske sortimente i radove u šumi,
- nadzor nad doznakom drveta za javne potrebe (vojska, kultura i sl.).

U nadležnosti šumsko-upravnog odsjeka spadali su ovi važniji poslovi:

- raspolaganje šumama i pašnjacima,
- zakupljivanje ili davanje u zakup državnog zemljišta,
- realizovanje prihoda od ribolova, kamenoloma, pijeska,
- nadzor u privatnim šumama,
- kontrola poslovanja okružnih i sreskih šumarskih službi.

Medjutim, brzo se povratila unifikacija u vidu šumskog odsjeka sa četiri biroa (za političko-administrativnu službu, gospodarenje šumama, režijsko poslovanje, uredjivanje i ograničavanje šuma).

Što se tiče stručnog kadra on se u ovom vremenu (1904.godine) brojno povećao i stručno ojačao (oko 180 šumarskih stručnjaka više ili srednje sprema i preko 380 čuvara šuma). Šefovi šumskih uprava i šumarski sreski referenti su najčešće bili sa višom spremom, a rijetko nadlugari I klase (kao referenti).

Početak 1911. godine došlo je do izmjene u organizaciji šumarske službe. Naime, postepeno je postojeća organizacija pokazivala sve više nedostataka. Šumarski odsjek je bio pretrpan brojnim poslovima, šumske uprave nisu imale dovoljno samostalnosti za racionalnije poslovanje, šumarski referenti sreske uprave bili su spustavani u svojoj stručnoj aktivnosti, a bolji stručni kadrovi su počeli odlaziti u Austriju (bolje nagradjivani).

Unutar privrednog odjeljenja Zemaljske vlade formirani su:

- političko - administrativni šumarski odsjek i
- šumsko-privredni odsjek (Direkcija šuma).

Osoblje šumarskog odsjeka vršilo je, pored ostalog:

- ispitivanje prijedloga za sječu i iskaze o izvršenim sječama,
- sastavljanje raznih godišnjih proračuna i iskaza o cjelokupnom gospodarenju u šumama,
- utvrđivanje nadnica u vlastitoj režiji,
- sastavljanje periodičnih cjenovnika za glavne i sporedne šumske proizvode,
- proučavanje i izdvajanje šumskih kompleksa koji su podesni za racionalno gospodarenje i izrada osnova za njihovo korišćenje,
- provodjenje promjena u posjedu,
- izrada raznih normativnih akata,
- davanje savjeta i uputstava osoblju na terenu,
- projektovanje i izgradnja objekata,
- nadzor nad izgradnjom objekata i prijem dovršenih gradnji i dr.

Svi ovi poslovi su obavljani preko organizacionih jedinica za:

- opće upravne i personalne poslove,
- šumski promet,
- uredjenje i omedjavanje šuma,
- gradjevinarstvo,
- pravno - upravne poslove i
- računovodstvo.

Direkcija šuma je bila poseban organ pri Zemaljskoj vladi, ali je saobraćala preko šefa privrednog odjeljenja (i direktor Direkcije šuma je radio po uputstvu šefa odjeljenja iako je bio podređen Zemaljskoj vladi) a imala je 6 odsjeka (bira):

- predstojnički,
- šumsko - gospodarski,
- odsjek za uređivanje,
- građevinski,
- pravno - administrativni i
- računski odsjek.

Direkcija šuma je upravljala svim državnim šumama na području Bosne i Hercegovine i po površini šuma na kojoj se prostirala (oko milion ha) bila je najveća direkcija šuma u Evropi (bez carske Rusije). U Direkciji šuma i šumarskom odsjeku bilo je zaposleno oko 50 šumarskih stručnjaka.

Šumske uprave su osnivane za gazdovanje šumama gdje je eksploatacija bila razvijena ili gdje su postojali pogodni uslovi za razvoj eksploatacije. One su bile podređene Direkciji šuma.

Pri kraju austro-ugarske uprave postojale su sljedeće šumske uprave (prema *Bosnischer Bote*, Sarajevo 1917., str. 109-110):

1. Drvar	9. Teslić
2. Han-Kumpanija	10. Srednje
3. Han-Pijesak	11. Šipovo
4. Ilidža	12. Turbe
5. Ključ	13. Vareš
6. Nemila	14. Vozuća
7. Olovo	15. Šiprage (Vrbanja)
8. Prača	16. Zavidovići

U ovim šumskim upravama bilo je zaposleno oko 100 šumarskih stručnjaka.

Za poslove nadzora nad državnim i privatnim šumama i za poslove gazdovanja šumama koje nisu ušle u sastav šumskih uprava bili su zaduženi šumarski

referenti kod okružnih i sreskih političkih vlasti. Za gospodarenje u šumama na području sreza koje nisu bile ušle u sastav šumske uprave referenti su u tome pogledu bili odgovorni Direkciji šuma.

U privatnim šumama se također gospodarilo pod nadzorom državnih organa. Određivale su se mjere koje je trebao poduzimati privatnik da bi se otклонile opasnosti od zaraza, požara, pustošenja i sl. Privatnici su morali postavljati čuvarsko osoblje i prijavljivati srezu primanje i otpuštanje toga osoblja. Bio je određen postupak u vezi sa pošumljavanjem i kažnjavani su oni privatnici koji su odlagali ili odugovlačili pošumljavanje. Vlasnici šuma nisu smjeli ometati servitutne ovlaštenike u vršenju njihovih prava, a također ni servitutni ovlaštenici nisu mogli narušavati prava šumskih vlasnika.

Inače su, Zakonom o zaštiti šumskog vlasništva od 15. jula 1913. godine, bile zabranjene štetne radnje (bespravna sječa, žirenje, pašarenje, oštećivanje stabala i medja i sl.) u šumama, i određene su kazne za prestupnike koji su odgovali pred službenikom sreza u prisutnosti dekretovanih prisjednika iz redova seljaka i posjednika.

Ovakav oblik organizacije šumarske službe zateće i naslijediće novoformirana država Srba, Hrvata i Slovenaca.

4.3. Šumsko-imovinski odnosi

Poslije okupacije Bosne i Hercegovine sve šume su proglašene državnim dobrom dok se nisu donijeli potrebni dokazi koji bi omogućili privatno posjedovanje šuma.

Austrija je željela da što prije riješi pitanje posjedovnih odnosa u šumskom bogatstvu ovog područja da bi ga mogla prepustiti na eksploataciju kapitalistima. Već 1879. godine naredbom Zemaljske vlade date su upute za izlučivanje privatnih šuma od državnih, i određeni su rokovi za predlaganje dokumentacije licima koja su polagala pravo na privatno posjedovanje šuma.

U 1881. godini obrazovane su okružne komisije sa zadatkom ispitivanja posjedovnih odnosa. Ove komisije su imale zadatak da na osnovu tapiskih dokumenata utvrde šumsko posjedovne odnose. Ove komisije su rješavale pitanje vlasništva od slučaja do slučaja, odnosno u onim šumskim područjima koje je država

željela da stavi u eksploataciju. Svi oni koji su reflektirali na šumu u takvom području trebali su u roku od 30 dana podnijeti zahtjev sa dokumentima kojima se dokazivalo pravo na privatno posjedovanje šuma. Ko se nije u roku prijavio, država je imala pravo da šumu eksploatiše bez naknadjivanja štete, čak i u slučaju ako se sudskim putem naknadno dokaže pravo vlasništva. Međutim, posao ovih komisija nije urodio plodom zbog čega se 1884. godine donosi naredba po kojoj se pitanje šumskog vlasništva trebalo rješavati. Na osnovu ove naredbe posebni vladini komesari, uz saradnju šumskih organa, ispitivali su zahtjeve za privatnim posjedovanjem šuma, i to neposrednim uvidom na terenu. Oni su svoj prijedlog dostavljali sreskoj komisiji koja je bila osnovana za ovu svrhu. Ova komisija je razmatrala zahtjeve i prijedloge i dalje dostavljala cjelokupni materijal sa svojim prijedlogom komisiji za tapije pri Zermaljskoj vladi. Ova komisija je donosila odluke o priznavanju prava na privatno posjedovanje šume. Protiv odluke ove komisije podnosila se žalba Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču koje je donosilo konačnu odluku. Nakon donošenja odluke izdavana je licima, čijem je zahtjevu udovoljeno, potvrda o posjedu - tapija sa oznakom posjedovnih elemenata na osnovu kojih je vršeno uvođenje u gruntovne knjige. Važno je napomenuti da se ovim postupkom nije ograničavalo merematno pravo seoskog stanovništva u tim šumama. Ovo zato, jer bi, u protivnom merematni ovlaštenici vršili pritisak na državne šume. I pored ovoga proceduralnog postupka, jedan dio feudalaca je došao na lak način do šume koju im je država dala *via gratia* zbog političkih razloga.

Do 1896. godine bilo je priznato privatnicima 362.035 ha šume, dok je Zajedničko ministarstvo u Beču naknadno priznalo i dodijelilo (poslije žalbi) još 43.655 ha. Zajedničko ministarstvo finansija je podijelilo putem milosti još 84.648 ha privatnicima (Begović, 1960.)

U 1897. godini ustanovljeno je 2,157.269 ha državnih, 550.000 ha privatnih šuma (Kesterčanek, 1897.).

Do 1901. godine uglavnom je izvršena podjela između državnih i privatnih šuma. Ipak je bilo slučajeva da se i iza ove godine naknadno priznavalo pravo na privatno posjedovanje šuma.

U 1886. godini naredbom Zemaljske vlade je određeno da se državne šume ograniče, pa je do 1907. godine obilježeno 1,332.140 ha šumske površine (Begović, 1960.).

U vremenu od 1880.-1884. godine vršen je katastarski premjer Bosne i Hercegovine, pa su radjene i šumske karte u razmjeri 1:50.000 koje su služile kao podloga za korišćenje šumskog fonda. U vezi sa katastarskim premjerom vršeno je i osnivanje gruntovnica. Sva zemljišta koja nisu bila unešena kao privatno vlasništvo upisivana su na bosansko-hercegovački zemaljski erar. Iako je gruntovni zakon priznavao baltalike i mere, ipak se nije moglo izvršiti njihovo posebno upisivanje, jer opštinske uprave nisu u to vrijeme bile formirane (sve do 1907. godine) pa nije bilo pravnog subjekta za opštinsko vlasništvo. Pored toga, baltalici nisu imali ni tačno određenih granica niti utvrđenih potreba za drvetom po pojedinim selima na osnovu kojih bi se izvršilo izdvajanje ovih šuma.

Pored svih ovih nastojanja Austro-Ugarska nije uspjela riješiti pitanje šumsko-imbinskih odnosa, jer su je u tome kočila ostala neriješena pitanja (argarno, kolonizacija, izlučivanje baltalika).

4.4. Korišćenje drvnog fonda

Austro-ugarska uprava nastojala je što potpunije iskoristiti šumsko bogatstvo bosansko-hercegovačke teritorije. U tome cilju donijela je više naredaba, pooštrila je nadzornu i čuvarsku službu.

Ova uprava je unijela odgovarajući sistem i u prodaju i korištenje drveta i ostalih proizvoda iz šume. Tako je naredbom Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 11. avgusta 1890. godine broj 37061/1 predviđeno da se prodaja drveta može vršiti na sljedeći način:

1. slobodnom prodajom po tarifi (prodaja se vršila po utvrđenoj tarifi, s tim da se jednom kupcu ne smije izdati više drveta nego što odgovara novčanom iznosu od pedeset forinti).

Ova prodaja je spadala u nadležnost šumarske službe.

2. slobodnom prodajom na osnovu ponuda (prodaja je ostvarivana preko sreske šumarske službe, ali uz prethodno odobrenje ponude za kupovanje drveta i polaganje kaucije).

3. putem licitacije po ponudjačkoj cijeni (drvo je prodavano po najpovoljnijoj cijeni) i

4. prodaja drveta na osnovu dugoročnih ugovora (cijene i ostali uslovi prodaje su utvrđivani ugovorom između zainteresovanih strana).

Nadalje, treba istaći da servitutno pravo nije ukinuto, ali je drvo doznačivano samo u određenim količinama (ponekad se smjelo koristiti samo ležeće drvo). Za drvo koje je korišćeno za javne potrebe trebalo je odobrenje od Zemaljskog finansijskog organa. Od svih spomenutih načina korišćenja drveta naročito se ističe prodaja drveta na osnovu ugovora, i to dugoročnih. Tako je 1881. godine putem prvog desetogodišnjeg dugoročnog ugovora prepušteno korišćenje šumskog fonda Kozare jednoj češkoj firmi, koja je te godine podigla parnu pilanu u mjestu Podgradci. Nadalje, je 1886. godine sklopila bosansko-hercegovačka Zemaljska uprava ugovor na 10 godina sa firmom Morpurgo i Parente iz Trsta. Po ovom ugovoru ova firma je mogla godišnje posjeći 25-75 hiljada hrastovih stabala. Pored ovih ugovora, 1893. sklopljen je i ugovor na 20 godina sa firmom Steinbeiss za eksploataciju šumskih područja u Bosni. Ova firma je dobila na eksploataciju područje Vučje Poljane, a dvije godine kasnije i šumska područja Resanovače i Grmeča. Na osnovu navedenog angažmana Steinbeiss je osnovao u Dobrljinu preduzeće koje će mijenjajući ime, akcionare i poslovanje biti prisutno u bosanskom šumarstvu nekoliko decenija.

Naime, 1900. godine ovo preduzeće se proširuje dodatnim ugovorima i pretvara u "Bosansku šumsku industriju a.d. Otton Steinbeiss" sa akcijskim kapitalom od 3 hiljade akcija i vrijednosti od 6 miliona zlatnih kruna podižući još jednu pilanu u Drvaru i željezničku prugu do Knina sa orijentacijom izvoza prema moru. 1913. godine Zajedničko ministarstvo finansija u Beču otkupljuje za račun bosansko-hercegovačkog zemaljskog erara 93,3 posto od navedenog broja akcija. Nakon raspada Austro-Ugarske, bivša Jugoslavija dolazi u posjed svih akcija i postaje isključivi vlasnik "Šumsko-industrijskog preduzeća Dobrljin - Drvar a.d." ili ŠIPAD.

Pored ovih sklopljen je još veliki broj ugovora, medju kojima se posebno isticalo preduzeće "Eisler und Ortlieb" u Zavidovićima.

1919.godine dugoročnim ugovorom su bila obuhvaćena 52 područja sa 316.786 ha najboljih vrsta bosanskih visokih šuma. Angažovana drvena masa iznosila je preko 45 miliona m³ četinjača i lišćara sa godišnjim sječivim etatom preko 2 miliona m³ drvne mase. 1921. godine registrovano je 38 naslijedjenih ugovora iz vremena austro-ugarske uprave ili novosklopljenih ugovora za vrijeme Kraljevine Jugoslavije. Najpoznatije firme bile su ŠIPAD, Destilacija drveta Teslić, Krivajin d.d., Zavidovići, Ugar d.d., Našička tvorn. tan., Bosnaboa, Gregersen šum.ind. a.d., Butazoni - Venturini, Djuzepe Feltrineli i Komp.

Pred kraj austrijske uprave, na manjem području i u manjem iznosu, počinje se ulagati u šumsku privredu i domaći kapital koji je radio pretežno za domaće potrebe. Prema tome njegov udio nije mogao odigrati neku značajniju ulogu. Domaći ulagači nisu bili navikli na neko veće poslovno angažovanje u industrijskom pogledu, jer su do tada živjeli kao feudalci od feudalne rente i dijelom su se bavili trgovinom.

Pored korišćenja drveta putem privatnih firmi, i država je u vlastitoj režiji vršila eksploataciju drvnog fonda.

Država je, radeći u vlastitoj režiji, podmirivala domaće potrebe sa drvnim proizvodima, a naročito drveni ugalj za potrebe željezare u Varešu. Onog momenta kada je privatna inicijativa mogla zadovoljiti i domaće potrebe tržišno poslovanje je slabilo.

I mjere legislativne i praktične prirode koje su sprovedjene u šumarstvu, u krajnjoj liniji su bile usmjerene u pravcu što većeg iskorištavanja šuma. Ukoliko su i provodjene neke mjere, koje su u suštini koristile šumi (zabrana ugonu stoke, ograničenje besplatnog drvarenja, nadzor nad eksploatacijom šuma i dr.)više su pogadjale seljake, nego preduzimače.

5. ZAVRŠNA RAZMATRANJA ORGANIZACIJE ŠUMARSKE SLUŽBE U BOSNI I HERCEGOVINI ZA VRIJEME OTOMANSKE I AUSTRO-UGARSKE UPRAVE

Do pojave organizacije šumarske službe u Bosni i Hercegovini došlo je u vrijeme šezdesetih godina XIX vijeka kada je ovim krajevima upravljala Otomanska carevina. Njezinu pojavu su, pored ostalog, uslovile i ubrzale okolnosti, da

su anarhiji i pohlepnosti skloni feudalcima počeli da, suprotno običajnim i pravnim normama tadašnjeg društvenog sistema, prisvajaju bogate komplekse šuma i da njima samostalno raspolažu. Taj privilegovani društveni sloj, koji je naučio da živi lagodno ubirajući plodove kmetovskog rada, uvidio je da se i iz šume mogu izvući velike koristi. Pošto su već bili naučili da žive bez većeg truda i napora, a nemajući potrebnih znanja i sposobnosti da bi mogli biti aktivni učesnici u privredjivanju, oni su potražili druge načine za bogaćenje na račun šumskog bogatstva. Takve načine nije trebalo dugo tražiti. Na njih su ukazali strani preduzimači koji su se na vrijeme informisali da bosansko-hercegovačke šume mogu biti izdašno područje za plasiranje njihovog kapitala. Istina, pretežno naturalni oblik privredjivanja i zaostalost privrednog života u cjelini ometali su i privredni razmah u šumarstvu. Nadalje, nedostatak stručne radne snage, nepovoljni transportni uslovi također su bili smetnja obimnijem i raznovrsnijem korišćenju šuma. I pored toga, strani preduzimači su, zahvaljujući povoljnim ugovorima, koje su u prvo vrijeme sklapali sa feudalcima, našli mogućnost za odgovarajuće oplodjavanje uloženog kapitala. Oni su izradjivali drvne sortimente manje voluminoznosti i težine, koje je bilo lakše iznijeti iz šume i dalje transportovati vodenim putem, ili oskudnim suvozemnim saobraćajnicama do tržišnih mjesta. Nažalost, sječa i iskorištavanje šuma koje se obavljalo pod uslovima koje su karakterisali odsutnost želje i feudalaca i preduzimača da se uvede racionalnost u gospodarenju doveli su do bezobzirnog pustošenja šumskih kompleksa.

Otomanskoj upravi u Corigradu nije bilo u interesu da se ovako gospodari, iz više razloga. Prvo, što je ona htjela da prihode iz šume sama ubire, a drugo nije joj odgovaralo samovoljno i neodgovorno ponašanje feudalaca, pa makar to bilo i u odnosu na šume. Nadalje, ideje o organizovanom i racionalnom radu u šumarstvu koje su zastupali šumarski stručnjaci u ostalim zemljama prokrčile su, makar uski, put i do otomanske vrhovne uprave.

Sve je to uslovalo da se centralna vlast šire angažuje na rješavanju pitanja i problema koji su se javili zbog sve većeg interesovanja za šumu, njezino očuvanje i korišćenje. U takvoj situaciji pristupilo se organizaciji šumarske službe u Bosni i Hercegovini. Svakako da njezin prvobitni oblik nije bio naročito razvijen niti detaljnije razradjen. Organizacija šumarske službe se uklopila i prilagodila administrativnom upravnom sistemu. Unutar tog sistema su uspostavljeni šumar-

ski inspektorati. Njihovo osoblje je bilo malobrojno i većinom iz drugih država. U vrhovnoj instanci pri finansijskoj službi nalazi su se poslovi šumarstva, pa su finansijski momenti imali veliki značaj pri rješavanju pitanja u vezi sa šumom.

Ovako postavljena organizacija šumarske službe, sa malobrojnim osobljem, rasprostrla se na veliku šumsku površinu, pa nije ni mogla učiniti sve što je željela. Ipak, možemo reći da je ona doprinjela da se bar djelimično unesu principi racionalnosti u gospodarenju šumom, i da se donekle spriječi započeto uništavanje šumskog bogatstva.

I legislativna djelatnost, potpomognuta naročito od strane francuskih šumara, dala je svoj značajan udio u rješavanju mnogobrojnih pitanja iz domena šumarstva. Prvi zakon o šumama koji je donesen 1869. godine predstavlja značajan doprinos u pokušaju da se srede i raščiste odnosi u šumi i oko šume.

Kada danas želimo da ocijenimo doprinos tadašnje organizacije šumarske službe, smatramo da treba reći da je ista odigrala važnu ulogu u sredjivanju odnosa prema šumi. Ovo tim više što je djelovala u nestabilnim, do kraja uzburkanim, promjenljivim i neuskladjenim društvenim odnosima i kretanjima. Samovoljnost i društvena nedisciplinovanost bosansko-hercegovačkih feudalaca prema centralnoj otomanskoj upravi, mijenjala je smjer poduzimanih akcija centralne uprave, koja je nastojala srediti društvene odnose općenito, pa i odnose prema šumi.

Strani uticaji su, takodjer, igrali značajnu ulogu u ometanju akcija kojima su se željeli ukloniti vandalizam i primitivizam iz gospodarenja šumama. Diplomatskim putem je stalno vršen pritisak na centralnu otomansku upravu da se udovolji zahtjevima feudalaca i stranih preduzimača koji su radili u bosanskim šumama.

Na osnovu navedenog moglo bi se reći, da je u uslovima primitivnosti cjelokupnog privrednog života, uz nestabilne i nesigurne društvene odnose, ipak dat početni, mali, ali vidljivi doprinos stvaranju i djelovanju organizacije šumarske službe koja je doprinjela da se započne sa sredjivanjem stanja u oblasti gospodarenja šumskim bogatstvima Bosne i Hercegovine.

Nakon nekoliko vjekova koje je naš narod proveo pod otomanskom upravom, došao je novi okupator, koji je obećavao da će donijeti mir, sreću i blagostanje bosansko-hercegovačkom narodu. Civilizovani ljudi, puni šarma i elegancije, raznovrsnih znanja i sposobnosti, govorili su da donose red, zakonitost i prosperitet u jedan kraj zaostalog i primitivnog balkanskog teritorija. Nažalost, njihovo znanje i sposobnost su im često služili da iskorištavaju narod i prirodna bogatstva osvojene teritorije. Da bi pred evropskom javnošću, koja joj je povjerila područje Bosne i Hercegovine da "pruži stanovnicima blagodeti civilizacije, kojih su oni, pod turskim gospodarstvom bili lišeni", opravdala povjerenje, okupatorska uprava je prividno sve radila po pravdi i zakonu.

I u oblasti šumarstva sve je bilo, izvana gledajući, po evropskom uzoru, da bi javnost stekla utisak o civilizovanosti i savremenosti austro-ugarske uprave i u oblasti šumarstva. Ustanovljena je dosta dobra organizacija, zabranjeno oštećivanje i uništavanje šumskog bogatstva, ali od strane domaćeg stanovništva. Ograničeno je i pravo servituta u šumama, koje je opet pogodilo domaće stanovništvo i to najviše seljaka, koji je i onako, pritisnut velikim i raznovrsnim porezima, jedva održavao svoj goli život.

Povećan je i stručno usavršen kadar koji je radio u šumarstvu. Vršene su procjene šuma, obavljen njihov katastarski premjer, šume su ograničavane i njihove granice obilježavane. Dakle, općenito uzevši sve ove mjere su prividno išle u prilog očuvanja šumskog bogatstva, njegovog sredjivanja i unapredjenja.

Medjutim, ove mjere najčešće nisu imale svrhu da se očuva i unaprijedi šumsko bogatstvo da bi se isto ostavilo u sredjenom obliku domaćem stanovništvu. Naprotiv, to je učinjeno da bi se stekao potpun uvid u mogućnost svestranije eksploatacije šuma. Širom su se otvorila vrata inostranom kapitalu koji je ušao u bosanske šume. Sklopljeni su ugovori ne na godinu dana, nego i na više decenija. Dok je naš seljak morao sakupljati suha i trula stabla koja su ležala razbacana po zemlji, inostrani kupac je sjekao najbolje i komunikacijama najbliže drveno bogatstvo. Govorilo se da su dugoročni ugovori dobri, jer se samo putem njih može obezbijediti trajniji i obimniji prihod za izgradnju objekata u šumi. Medjutim, ni to nije bilo tačno, jer su preduzimači otvarali šumu neracionalnim transportnim sredstvima koja nisu mogla poslužiti za duži period.

Dakle, organizacija i rad u šumarstvu su u ovom periodu bili većeg obima i intenziteta. Nažalost to nije pomoglo šumarstvu, jer je tadašnja organizacija šumarske službe, iako, u normalnim prilikama, moćno sredstvo za unapredjenje i prosperitet ove privredne grane, bila povremeno sredstvo koje je omogućavalo veće iskorištavanje šuma. Djelujući u uslovima kapitalističkog načina privredjivanja, organizacija i rad u šumarstvu nisu bili usmjereni u pravcu koji bi mogao pomagati potpuniji razvoj i očuvanje šuma.

Istina, nije se sjeklo i gospodarilo kao u vrijeme feudalnog samovlašća. Konačne štete su ipak bile velike po obimu i po vrijednosti, jer se sa više sistema koristilo i odnosilo drveno bogatstvo ovog područja.

Moramo reći da se organizacija šumarske službe nekoliko puta i mijenjala, poprimajući povremeno i oblike kojima se, i sa današnjeg stanovišta ne bi, sa formalne strane, mogle staviti ozbiljnije zamjerke. Medjutim, to je dijelom bio samo plašt kojim su se prikrivali stvarni ciljevi okupatorske politike u oblasti šumarstva. Na taj način, iako su postojale mogućnosti za svestraniji razvoj i napredak šumarstva i njegove organizacije u Bosni i Hercegovini, obzirom na napredak šumarske nauke i prakse u drugim zemljama, zahvaljujući okupatorskoj upravi imali smo formalno dobru, ali ipak po načinu djelovanja nedovoljno efikasnu organizaciju šumarske službe.

L'ORGANISATION DU SERVICE FORESTIER EN BOSNIE ET HERZEGOVINE
PENDANT LE REGNE TURQUE ET AUTRICHE - HONGROIS

Resumé

Dans ce moerceau nous présentons les formes et les devoirs du service forestier en Bosnie et Herzégovine depuis sa création jusqu' à 1918.année.

On sait que l'organisation de ce service en Bosnie et Herzegovine est mis à fonctionner vers 1860. pendant le gouvernement des Turques.

Au commencement l'organisation n'était pas suffisamment développée car elle s'accommodait d'après ce système administrative.

L'organisation dans la sylviculture est agie par l'intermède d'inspecteurs forestiers, de leurs remplaçants et de gardes - forestiers. La plus part d'inspecteurs ont été des étrangers, mais il n'y en avait pas suffisamment.

L'activité législative a pris part à la contribution de la délibération des questions dans la sylviculture. En 1869. il est donné la loi sur la sylviculture.

L'arrivée de l'Autriche - Hongrie avec son administration l'organisation forestière est approximativement développée en Bosnie et Herzégovine. Au début l'organisation est agie par les référendaires forestiers chez les départements et les arrondissements (la suite de l'organisation de l'époque turque). Après cela un certain temps les bureaux forestiers et les districts forestiers agissaient (1880.-1882.) et alors le service forestiers a été de nouveau accommodé au système administrative.

Au commencement de 1911. l'organisation a été modifiée et il était fondé la direction de forêts qui se réunit avec les districts forestier en exploitant les grands régions forestières.

En ce temps le personnage forestier était un peu plus nombreux et qualifié. Il a contribué à la conservation des forêts surtout quand l'organisation est devenue plus indépendante du pouvoir politique. En tout, le service dans cette période n'a beaucoup contribué à la conservation forêts en Bosnie et Herzégovine.

Les entrepreneurs étrangers contractant aux longs termes avaient la possibilité exploiter les forêts de notre région aux conditions très favorables. Cette possibilité a provoqué la dévastation des forêts en Bosnie et Herzégovine. On a donné un peu dans les communications, dans la plantation et pour la sauvegarde des forêts.

Važnija literatura:

1. Bar A.: Austrijska uprava od 1878.-1903. u Bosni i Hercegovini. Beograd, 1906.
2. Begović B.: Bosansko-hercegovačke šume u svjetlu imovinsko pravnih odnosa za vrijeme otomanske vladavine. Narodni šumar, 10-12/1958.
3. Begović B.: Meremmatno pravo drvarenja i iskorištavanja naših šuma na osnovu toga prava u periodu otomanske vladavine, Narodni šumar, 1959.
4. Begović B.: Strani kapital u šumskoj privredi Bosne i Hercegovine za vrijeme otomanske vladavine. Radovi Šumarskog fakulteta i Instituta za šumarstvo i drvenu industriju u Sarajevu, 1960.
5. Begović B.: Početak i razvoj industrije celuloze u Bosni i Hercegovini. Narodni šumar, 5-6/1965.
6. Begović B.: Nekoliko istorijskih podataka o radu i razvoju šumsko-industrijskog preduzeća, Dobrljin-Drvar a.d. (Šipad). Rukopis.
7. - Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Herzegovina. Wien, 1906.
8. Dešić V.: Prilozi naučnom istraživanju organizacije rada u uslovima socijalizma. Beograd, 1949.
9. Dimitz L.: Die forstlichen Verhältnisse und Einrichtungen Bosniens und der Herzegovina. Wien, 1905.
10. Djurdjev B.: Neke teškoće u ispitivanju istorije Bosne i Hercegovine. Pregled, 2/1953.
11. Eichler E.: Justizwesen Bosniens und der Herzegovina. Wien, 1889.
12. Gavranović B.: Bosna i Hercegovina od 1853-1870. godine. Naučno društvo NRBiH, Sarajevo, 1956.
13. Guttenberg H.: Die forstliche Verhältnisse Bosniens. Centralblatt für das gesamte Forstwesen. Wien, 1880.
14. Guttenberg-Schweiger - Kaltner: Ergebnisse der Forstexpertise in Bosnien und der Herzegovina während des Sommers 1879. Wien, 1880.
15. Hoffmann K.: Die Entwicklung des Forstwesens in Bosnien und der Herzegovina von der oesterr.- ungar. Okkupation bis 1893. Oesterr. Vierteljahresschrift für Forstwesen, Heft I, 1894.

16. Hohenbruck A.: Der Holzexport Oesterreichs nach den Westen und Norden. Wien, 1869.
17. - Instrukcija za šumski privredni odsjek Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu. Sarajevo, 1913.
18. Jukić F.: Putopisi ietnografski radovi. Sarajevo, 1953.
19. Kapidžić H.: Iskorištavanje šuma u doba Ali paše Rizvanbegovića u Hercegovini, Gajret, 3-6, 12-13/1935.
20. Kapidžić H.: Hercegovачki ustanak 1882.godine. Sarajevo, 1958.
21. Kesterčanek F.: Kroz Bosnu i Hercegovinu. Šumarski list, 1897.
22. - Naredba Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu o gospodarenju sa privrednim šumama. Sarajevo, 1891.
23. - Naredba Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 11.8. 1890.godine broj 37061/1. Šumarski list, 1905.
24. - Naučno putovanje članova hrvatsko-slavonskog šumarskog društva za Bosnu i Dalmaciju god.1903. Šumarski list, 1903.
25. Neumann: K spoznavanju šumarskih običaja u Bosni, Šumarski list, 4/1882.
26. Roskiewicz J.: Studien über Bosnien und die Hercegovina. Leipzig-Wien, 1868.
27. - Sammlung der für Bosnien und der Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen 1871.-1881., Band II, Wien, 1881.
28. Schmid F.: Bosnien und Herzegovina unter der Verwaltung Oesterreich-Ungarns, Leipzig, 1914.
29. Simeunović D.: Pojam, sadržina i obim nauke o organizaciji i poslovanju u šumarstvu, Šumarstvo, 5-6/1957.
30. Spaić V.: Pravni režim u Bosni i Hercegovini za vrijeme Turaka. Istorijsko-pravni zbornik II/1949.
31. Šabanović H.: Bosanski pašaluk. Naučno društvo NRBiH, 1959.
32. Šerbetić A.: Razvoj šumarstva u Bosni i Hercegovini. Bosna i Hercegovina kao privredno područje, 1938.
33. - Šumske prodaje u Bosni. Šumarski list 10/1885.

34. Thoemmel G.: Geschichtliche, politische und topographisch-statistische Beschreibung des Viläet Bosnien. Wien, 1867.
35. - Trgovina i industrija drva u Bosni. Šumarski list, 1891.
36. - Turski šumski zakon od 11 Schevala 1286.(1869).Šumarski list, 1913.
37. - Zakon o zaštiti šumskog vlasništva od 15.jula 1913.godine. Sarajevo, 1913.
38. Zaplata R.: Privredne politike Bosne i Hercegovine polovinom XIX vijeka. Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo, 1933.

S A D R Ž A J

	Strana
PREDGOVOR	61
1. UVOD	63
2. PREDMET ISTRAŽIVANJA	66
3. PRVI POČECI ORGANIZACIJE ŠUMARSKE SLUŽBE U BOSNI I HERCEGOVINI U VRIJEME OTOMANSKE VLADAVINE	67
3.1. Sistem organizacije šumarske službe	67
3.2. Vrste šumskog vlasništva i način gazdovanja šumama do kraja otomanske vladavine	68
3.2.1. Vrste vlasništva nad šumama	68
3.2.2. Način korišćenja šuma u Bosni i Hercegovini za vrijeme otomanske vladavine	71
3.2.2.1. Uslovi pod kojima je vršeno iskorištavanje šuma	71
3.2.2.2. Način kupovine drveta u šumama	72
4. ORGANIZACIJA UPRAVLJANJA I GAZDOVANJA ŠUMAMA U BOSNI I HERCEGOVINI ZA VRIJEME AUSTRO-UGARSKE MONARHIJE	75
4.1. Kraći prikaz organizacije austro-ugarske uprave u Bosni i Hercegovini	75
4.2. Organizacija šumarske službe	76
4.3. Šumsko - imovinski odnosi	83
4.4. Korišćenje drvnog fonda	85
5. ZAVRŠNA RAZMATRANJA ORGANIZACIJE ŠUMARSKE SLUŽBE U BOSNI I HERCEGOVINI ZA VRIJEME OTOMANSKE I AUSTRO - UGARSKE UPRAVE	87
RESUME	92
LITERATURA	93